

Grote brand in Kockengen in 1812

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Een ooggetuigeverslag

"Ik bevind mij in het volstrekte en treurige geval van U een droevig ongeluk te moeten berigten, dat onzen Gemeente de gepasseerde nacht ondergaan heeft. Gisteravond omtrent half zeven ontdekte men eenen brand in een klein schuurtje toebehoorende tot eene huizinge van Huibert de Boer, dekker, woonende aan de Straat, aan de oostzijde van het riviertje Bijleveld, dat het geheele dorp doorloopt. Spoedig nam het vuur zoodanig toe, dat gezegde huizinge een prooi der vlammen was. De geweldige oostenwind deed de vlammen verheffen en dezelve overslaan aan de andere zijde van gezegde rivier, in een ander huis, tegenover dat van Huibert de Boer, behoorende aan den Heer Hermanus Sas de Bruyn, en bewoond door Abraham van Zijderveld, Timmerman, als mede in een huis van zijn arbeider, en tegelijk in een huisje van den Heer Jan Wouters de Bruyn. De vlam sloeg vervolgens in het huis van Dirk Homan, slager en schoenmaker, en eindelijk in eigendommen van gem. Heer Hermanus Sas de Bruyn, Koopman in Kaas, te weten: in twee verhuurde huizen en een pakhuis; in alles zeven huizen en een pakhuis, die geheel zijn vernield en waar van de ruïnen een aandoenlijk gezicht opleveren. Het weder was gevaarlijk, de wind verschrikkelijk! Verscheiden huizen hebben gevolglijk schade ondergaan. Eene groote hoeveelheid tarwe is bedorven. Eenige meubelen zijn geborgen, sommige verbrand, en anderen vermist. Een varken, toebehoorende aan Dirk Homan, is door het vuur verteerd. Men rekent, na gemaakten overslag, de schade op eene som van zeven en dertig duizend drie honderd en tachtig franken. De brandspuiten van Breukelen, Kamerik en Harmelen zijn ter onzer hulp en adsistentie gekomen, maar het vuur, door den wind aangezet, woedde zoo verschrikkelijk dat men het zelve niet dan voor half een is meester kunnen worden. Het is ondoenlijk, Mijn Heer! om U de schrik en ontsteltenis mijner dorpingen te schilderen. Indien het nodig is, Mijn Heer! dat ik U de inkomende berigten mededeel zal ik trachten hier aan te voldoen, en ik verzoek U van mij te onderrigten op welk eene wijze de ongelukkigen te helpen, waar van eenigen geheel en al geruïneerd zijn. Geen een huis is verassureerd geweest."

Aldus het belangrijkste deel van een brief die de Maire (burgemeester) van Kockengen op 17 maart 1812 schreef aan de Onder-Prefect van het Arrondissement Utrecht.¹ In een P.S. voegde de Maire nog toe "Men weet de oorzaken niet die dit ongeluk veroorzaakt hebben".

De Onder-Prefect heeft prompt op de brief gereageerd, want op 21 maart schreef de Maire een tweede brief aan hem, die begon met de zinsnede: "Ter beantwoording van de door UEd. aan mij voorgestelde vraag punten omtrent de brand . . ." (zie Afbeelding 1 voor de antwoorden op drie van

3 Geene van deels huizen geathreed
 16 de Naamen der geene die door den Brand ongelukkig
 zijn geworden
 Degenen van Huizen
 H. Debruyne
 J. D. Bruyn
 D. H. Homan, Degenen van Berthouders
 H. de Boer al. Voore
 Wendre Berthouders d. Huizen
 P. Hellen van Dijk
 Gerardus Blomkest
 W. J. de Vries
 E. Schepman
 J. J. F. Somme
 Antoni Meyer
 de betha middelen om in de besmette te worden van de geene
 welke huizen door den brand zijn vernietigd en de verdere schade
 geleden hebben de bepaling door van wegens geheel of
 gedeeltelijke schadevergoeding en de bepaling der middelen
 daartoe zoudde gaarne aan de meer verlicht oordeel
 overlaten

Verder door den Brand om
 of meer ongelukkig
 Jan Koster
 J. J. van Rooijen
 J. J. Schraafsting
 J. J. Jansen
 J. J. de Bruyn
 J. J. de Boer
 J. J. Spaan
 J. J. Jansen

Afb. 1. Gedeelte van het ontwerp van de brief van de Maire aan de Onder-Prefect d.d. 21 maart 1812, met daarin een nog niet volledig overzicht van degenen die door de brand "ongelukkig zijn geworden" dan wel "min of meer ongeluk kregen". De beslissing of er een gehele of gedeeltelijke schadevergoeding zou komen en de bepaling van de middelen daartoe wenste de Maire aan het "meer verlicht oordeel" van de Onder-Prefect over te laten.

de gestelde vragen). Helaas is de brief van de Onder-Prefect niet bewaard gebleven. We weten dus wel dat hij een vijftal vragen stelde, maar niet in welke toonzetting en met welke mate van begrip hij naar de Maire van Kockengen schreef.

In die brief die de Maire op 21 maart 1812 aan de Onder-Prefect schreef lezen we dat de brand door omwonenden werd ontdekt toen de vlammen het brandende schuurtje uitsloegen.¹

Franse tijd

Een aantal zaken in het voorafgaande doen nogal on-Nederlands aan. De burgemeester werd toen de Maire genoemd, de provincie Utrecht was een arrondissement bestuurd door een Onder-Prefect en het bedrag van de schade werd vastgesteld in franken. Dat verraadt een sterke Franse

invloed. Toch is dat niet zó vreemd, want de ramp gebeurde in de periode waarin de Nederlanden waren ingelijfd bij het Frankrijk van Napoleon.

In de dagen die volgden probeerde men in Kockengen een nauwkeuriger inzicht te krijgen in de omvang van de schade. Daarover werd meestal aan de hogere overheid gerapporteerd in het Frans, toen ook hier de officiële taal van het openbaar bestuur. Men ging zelfs zo ver dat de goed Hollandse voornamen, waarmee de mensen in de doopregisters ingeschreven waren, verfranst moesten worden. Zo werd bijvoorbeeld Jan Wouters de Bruyn tot Jean Gautier de Bruin, Dirk Homan tot Thierry Homan, Hannes Jansen tot Jean Jansen en de weduwe Willem de Boer tot la veuve de Guillaume de Boer. De achternamen bleven dus Nederlands.

Het wettig betaalmiddel in onze streek was in die tijd de Franse frank. De mensen hier dachten echter nog gewoon in guldens, stuivers en penningen. In documenten voor plaatselijk gebruik werd meestal in Nederlandse valuta gerekend; in correspondentie met hogere overheden echter steeds in franken en centimes (want in Frankrijk was men reeds op het decimale stelsel overgegaan). Door vergelijking van bedragen die in beide munteenheden werden opgegeven kan worden vastgesteld dat 1 gulden toen in waarde overeenkwam met 2 franken en 10 centimes, en dat omgekeerd de wisselkoers van de frank stond op $9\frac{1}{2}$ stuiver.

Taxaties van de schade aan onroerend goed

De grote brand die Kockengen in 1812 trof begon dus bij rietdekker Huibert de Boer, die woonde aan wat nu de Voorstraat heet, en sloeg door de harde oostenwind over naar verscheidene panden aan de Wagendijk.

In het dossier over deze grote brand zijn diverse documenten bewaard gebleven.¹ Door gegevens uit die stukken te combineren is een goed beeld te krijgen van de omvang van de schade en van de namen en beroepen der gedupeerden.

De eerste schattingen werden ter plaatse gemaakt, vermoedelijk ten dele door de gedupeerden zelf en ten dele met hulp van de dorpsbestuurders (Maire en municipaliteit).

Begin juni 1812 maakte P. van Rossen, controleur der directe belastingen te Woerden, een taxatie van de aan vaste goederen geleden schaden. Deze was nodig om vermindering van de opgelegde belastingen te kunnen aanvragen (zie ook Afbeelding 2). Hij maakte in een begeleidend schrijven bij zijn rapport nadrukkelijk de opmerking dat hij zich niet had ingelaten met het vaststellen van schade aan meubels of andere losse goederen.

In een naschrift bij zijn brief liet Van Rossen zich als een zuinig belastingambtenaar kennen. Hij wees de Maire van Kockengen er op dat die nog steeds enkele stukken niet had opgestuurd en voegde daar het verzoek aan toe "de brieven onder *Kruisband* te mogen ontvangen, dewijl [ik] voor Uwe laatste post heb moeten betalen".

Op 30 juni 1812 hielden Maire en municipaliteit een officiële zitting waarin samen met "de daartoe opgeroepen" de definitieve lijst van de brandschaden werd samengesteld. Wat het onroerend goed betrof nam men

Noms des Pôles	Noms professions et demeures	Montant des Pertes	Contribution ^{comme d'ordr} _{remise et proprio}				Observations
			Foncière pat & fin.	Person. nelle	Foncière pat & fin.	Personnelle et mobilier	
23	Bruin (Germain Sas de) Marchand en gros	3680,-	Fr. Cent	Fr. Cent	Fr. Cent	Fr. Cent	
114	Locataire (Thomas- Jaques) Peintre	---	---	9.75	---	9.75	
22	Bruin (Germain Sas de) Marchand en gros	2520,-	---	35.65	---	35.65	
30	Boer (Hubert de) Couvreur	2310,-	---	25.72	---	25.72	
14	Le même	---	---	10.65	---	10.65	
73	Locataire (Meyer-Adolphe) Horloger	---	---	8.89	---	8.89	
35	Korver (Jean) Boulangier	210,-	---	44.32	---	3.70	
23	Spaan (Jean) Cultiv. valeur	105,-	---	35.76	---	1.49	
29	Rooyen (Cornille van) Chirurgien	52,-	---	32.59	---	1.36	

Telles sont les Pertes occasionées par l'incendie dont le
Sous Signé a parlé plus haut et qui ont été estimées par les
Dits experts Paul Martin van Byleveld et Pieter van Beusichem
nommés à cet effet par arrêté de Monsieur le Sous Préfet en
date du 13 Mai 1812.

Cet événement extraordinaire donne lieu d'accorder aux
péridans la remise de leurs Contributions Directes et Personnelles
suivant la proposition faite au présent Procès Verbal.

Fait à Lochemen les jour, mois et An que dessus, les
maire et Experts ont signé après lecture faite.

Le Contrôleur
(Signé) P. van Rooijen

(Signé) J. van Schaardenburg adj. mai
(Signé) P. C. M. van Byleveldt.
(Signé) P. van Beusichem.

Pour copie, les fonctionnaires

P. van Rooijen

daarbij de bedragen over die Van Rossen had opgegeven, ook al waren deze lager dan de eerder gemaakte schattingen.

Schade aan onroerende goederen

Allereerst geef ik nu een gedetailleerd overzicht van de schade aan huizen en andere opstallen en van de personen die, zoals het in de archiefstukken heet, "door den brand ongelukkig zijn geworden". Daarbij heb ik geprobeerd de volgorde aan te houden van de in het ooggetuigeverslag beschreven uitbreiding van de brand.

In de as gelegd werden:

(1) Een woonhuis met schuurtje aan de Voorstraat, eigendom van en bewoond door Huibert de Boer, rietdekker; bij hem in woonden nog zijn moeder Cornelia, weduwe van Willem de Boer, en Cornelis den Bruynen, vermoedelijk zijn knecht. De schade aan deze opstallen werd aanvankelijk geraamd op 2520 franken, maar werd later officieel bepaald op 2310 franken.

(2) Een huis van Hermanus Sas de Bruyn aan de Wagendijk, verhuurd aan de timmerman en koopman in hout Abraham van Zijderveld, met een daarbij behorende timmerwinkel. De waarde van dit huis met werkplaats werd officieel vastgesteld op 3780 franken. Van Zijderveld was lid van de toenmalige municipaliteit (gemeenteraad) van Kockengen.

(3) Een huis naast het vorige, eveneens eigendom van Hermanus Sas de Bruyn en door hem verhuurd aan de timmermansknecht Gerardus Blomvliet; bij hem in woonden de arbeider Jan Vermeij, de timmermansknecht Wessel Bolwerk en de hoepelbuiger Hannes Jansen. Dit pand werd getaxeerd op 1050 franken.

(4) Een huis van winkelier ("marchand en detail") Jan Wouters de Bruyn aan de Wagendijk, vermoedelijk aan de andere kant naast het onder (2) genoemde huis gelegen; dit pand was verhuurd aan Willem van Dijk, koopman. De waarde ervan werd in eerste instantie gesteld op 913 franken en 50 centimes. Op gezag van Van Rossen werd dit bedrag verlaagd tot 420 franken, waaruit we mogen afleiden dat deze koopman niet rijk behuisd was.

(5) Een waarschijnlijk daar weer naast gelegen huis, eigendom van en bewoond door Dirk Homan, slachter/schoenmaker; bij hem woonde ook de schoenmakersknecht Abraham Penning. Dit huis werd aanvankelijk 3360 franken waard geacht, maar de taxatie door P. van Rossen bracht dat terug tot 2100 franken.

(6) Een huis in het bezit van Hermanus Sas de Bruyn, mogelijk gelegen naast het huis genoemd onder (3), dat verhuurd was aan de werkmans (arbeider) Evert Scherpenzeel. De officiële taxatie bepaalde de waarde van dit huis op 630 franken.

(7) Een huis van dezelfde Hermanus de Bruyn, dat was verhuurd aan de schilder Jacob Thomassen.² Hiervan werd officieel de waarde gesteld op 1680 franken.

(8) Een pakhuis voor kaas en granen, behorende aan Hermanus Sas de Bruyn, kaaskoopman, en bij hemzelf in gebruik.³ Officieel geschatte waarde 2520 franken.

Op het punt van verbrand onroerend goed had deze H.S. de Bruyn dus verreweg de grootste schade. Het totaal werd aanvankelijk begroot op 15 750 franken, maar later teruggebracht tot 9660 franken. Als we de waarde van zijn pakhuis vergelijken met de getaxeerde waarden van de diverse huizen dan moeten we aannemen dat het een pakhuis van forse afmetingen is geweest, want het interieur ervan zal wel eenvoudiger zijn geweest dan dat van een huis. Zowel wat betreft de grootte van zijn handelsonderneming als de omvang van zijn huizenbezit was Hermanus Sas de Bruyn een belangrijk man binnen het toenmalige Kockengen.⁴

Hoewel op verschillende plaatsen gesproken wordt van het verlies van acht huizen, dan wel zeven woonhuizen en een pakhuis, bleef de schade niet daartoe beperkt.

Afb. 2 (op de bladzijde hiernaast). Laatste bladzijde uit het rapport van P. van Rossen, controleur der directe belastingen met standplaats Woerden.

(9) In de archiefstukken wordt ook melding gemaakt van een huis dat werd bewoond door de horlogemaker Anthoni Meijer. Van hem wordt gezegd dat hij bij de brand in dat huis zijn gereedschappen, meubels en kleren kwijtraakte; men kan dus denken dat het pand waarin hij woonde dan ook wel aanzienlijke schade moet hebben geleden. Blijkbaar huurde hij dat huis, want zijn naam komt niet voor in enige opsomming van huiseigenaren die schade leden en de Maire noemde hem in zijn brief van 21 maart 1812 onder de "verdere bewoonders der huizen", niet onder de "eygenaaren van huizen". Omgekeerd wordt gesproken van een huis van landbouwer ("cultivateur") Jan Spaan dat bij de brand schade opliep, terwijl we diens naam niet tegenkomen onder degenen die roerende goederen verloren. Dat doet de neiging opkomen een verband tussen die twee te veronderstellen, ware het niet dat de door Jan Spaan opgegeven schade slechts 210 franken bedroeg. Zat Meijer misschien in een personeelswoning op de boerderij van Spaan? Ik heb het antwoord op deze vraag niet kunnen vinden.

(10) Door de brand beschadigd werd ook het huis van bakker Jan Korver, door hemzelf bewoond. De schade aan zijn pand werd begroot op 420 franken.

(11) Veel lichtere schade (geschat op 52 franken 50 centimes) liep een huis van chirurgijn Cornelis van Rooyen op. Hij meldde geen verlies van andere goederen. Misschien had hij dit huis, of een deel ervan, verhuurd aan Johan Jongeling, die juist alleen het verlies van inboedel aangaf.

Echte dorpsramp

De vraag die bij het voorafgaande opkomt is wat de brand van 1812 betekende voor het dorp als geheel. Hoe groot was Kockengen toen en hoe groot was daarvan het gedeelte dat afbrandde? Daarvan is bij benadering een indruk te krijgen.

In 1748 stonden er in de gerechtsheerlijkheid van Kockengen en Spengen alles bij elkaar 77 huizen en in Kockengen-Lokhorst 8 huizen.⁵ Als we de bewoning van het Kockengense platteland en Spengen aftrekken dan komen we voor het dorp Kockengen uit op rond de 40 huizen.

In 1845 werd gezegd dat er in de hele toenmalige gemeente Kockengen (de vroegere gerechtsheerlijkheden Kockengen en Spengen en Kockengen-Lokhorst samen) 101 huizen stonden, bewoond door 138 gezinnen, te zamen 650 personen.⁶ Die waren verdeeld over dorp en platteland. Wat het poldergebied van Kockengen en Kockengen-Lokhorst betreft werd gesproken van verspreid liggende huizen. In Spengen stonden 30 huizen, bewoond door 37 gezinnen, omvattende 175 personen.⁷ Uit deze gegevens mogen we afleiden dat er toen in het dorp Kockengen niet meer dan 50 huizen gestaan zullen hebben.

In 1812 zal het dorp Kockengen, het daarbij behorende buitengebied niet meegerekend, tussen de 40 en 50 huizen geteld hebben. Bij de brand werden 7 woonhuizen en een pakhuis geheel en nog 3 andere huizen ten dele verwoest. Dat kwam neer op circa 20 - 25 % van de totale dorpsbebouwing. De brand was dus onmiskenbaar een omvangrijke dorpsramp.

Schade aan roerende goederen

In de aangiften van geleden schade werden ook veel roerende goederen aangemeld, door de huiseigenaren zowel als door de huurders en de inwonenden. Het is niet verwonderlijk dat de omvang van de verliezen in de eerste dagen na de ramp nog niet altijd precies aan te geven was. Daardoor werden diverse bedragen later bijgesteld. In de op 30 juni 1812 gehouden zitting van Maire en municipaliteit werd samen met opgeroepen gedupeer-

den ook de definitieve lijst van de schaden aan roerende goederen samengesteld. De conclusies van deze vergadering lijken op dit punt afdoende te zijn geweest; wat het roerend goed betreft kwam er geen externe taxateur aan te pas.

Ik geef hieronder een overzicht van de gedupeerden in de zelfde volgorde als waarin de personen zijn genoemd in de voorafgaande lijst van de onroerende goederen.

(1) Huibert de Boer zag volgens de definitieve lijst van 10 juni 1812 voor 680 gulden (1428 franken) aan meubels, kleding en rietdekkersgereedschappen in vlammen opgaan. Op 17 en 21 maart 1812 werd dit schadebedrag nog geschat op 1260 franken (overeenkomend met bijna 600 gulden); blijkbaar kwam men er in de loop der daaropvolgende dagen achter dat meer verloren was gegaan dan aanvankelijk werd gedacht.

(1a) De weduwe van Willem de Boer, Huiberts moeder, had volgens de aanvankelijke opgaven voor 61 gulden (128 franken en 10 centimes) brandschade aan meubels en kleding. Een door haarzelf opgestelde specificatie vermeldde: 4 jekkers (11 gulden), 3 rokken (16 gulden), 3 theedoeken ("schutteldoekken") (2 gulden), 1 paar kanten en mutsen (6 gulden), doeken en lakens (10 gulden), 2 kasten (6 gulden), huisraad, schotels, borden, kommen, levensmiddelenvoorraad, ketel en lepels (10 gulden). In de definitieve schadevaststelling werd voor haar 60 gulden (126 franken) genoteerd.

(1b) Van Cornelis den Bruynen verbrandde in het huis van Huibert de Boer aan kleren en huisraad naar eerste schatting voor een bedrag van 69 gulden oftewel 144 franken en 90 centimes. Hij specificeerde die schade als volgt (zie ook Afbeelding 3): een bloedkoralen ketting (30 gulden), een paar "goyebelle" (6 gulden), twee grote wasketels (12 gulden), een theeketel (2 gulden), een vleeskuip (4 gulden), een plank (2 gulden), een "leer" (ladder) (2 gulden), een emmer (1 gulden), een bed (2 gulden; deze post werd al spoedig van zijn declaratie geschrapt), een beddepan (2 gulden), een beugelstoel (1 gulden 10 stuivers), een kinderdeken (2 gulden), een "ravagebol" (ragebol) (1 gulden), schalen en gewichten (1 gulden), een paar "kamoesda" (= gemslederen) schoenen (1 gulden 10 stuivers). Blijkbaar werd zijn opgave later nogal

een bloet kralen ketting	f. 30-0-
een paar Goyebelle	f. 6-0-
twee Groote was ketels	f. 12-0-
een te ketel	f. 2-0-
een vlees kuip	f. 4-0-
een plank	f. 2-0-
een leer	f. 2-0-
een emmer	f. 1-0-
~~een bed~~	f. 2-0-
een bedde pan	f. 2-0-
een beugel stoel	f. 1-10-
een kinderdeken	f. 2-0-
een ravage bol	f. 1-0-
Schaalen en gewicht	f. 1-0-
een paar kamoesda schoenen	f. 1-10-
saame	f. 69-0-

Cornelis den Bruynen

Afb. 3. Schade-opgave ingediend door Cornelis den Bruynen.

aangevochten, of was de bloedkoralen ketting toch nog terug gevonden, want in de definitieve lijst van 10 juni 1812 komt hij voor met een schade van 39 gulden (82 franken).

(2a) Timmerman Abraham van Zijderveld verloor volgens het overzicht van 10 juni bij de brand in zijn huis en werkplaats voor 1600 gulden aan timmerhout, voor 2200 gulden aan reeds gemaakte kaaskastjes, voor 600 gulden aan timmermansgereedschappen, voor 100 gulden aan ijzer- en koperwerk en voor 400 gulden aan meubels en levensmiddelen; totale schade 4900 gulden of 10 290 franken (aanvankelijk, op 17 en 21 maart 1812, wat lager geraamd op 9450 franken).

(3a) De schade die timmermansknecht Gerardus Blomvliet leed aan verbrande meubels en timmermansgereedschappen werd steeds bepaald op 100 gulden of 210 franken.

(3b) Van de arbeider Jan Vermeij verbrandde in het huis van Gerardus Blomvliet een kist met kleren; waarde 40 gulden of 84 franken.

(3c) Timmermansknecht Wessel Bolwerk rapporteerde het verbranden van een zij spek ten huize van Gerardus Blomvliet en het vermissen van beddegoed en verdere goederen; totale schade 25 gulden of 52 franken (aanvankelijk lager begroot, op 42 franken).

(3d) Van de hoepelbuiger Hannes Jansen waren twee zijden spek verbrand ten huize van Gerardus Blomvliet; waarde 50 gulden of 105 franken. Blijkbaar waren deze zijden spek zwaarder dan die welke de hiervoor genoemde Wessel Bolwerk kwijtraakte want diens beddegoed en andere goederen zullen niet als geheel waardeloos aangemerkt zijn.

(4) Jan Wouters de Bruyn meldde een schade van 70 gulden of 147 franken aan wegens het verbranden van een schutting (aanvankelijk geschat op 144 franken en 90 centimes).

(4a) Koopman Willem van Dijk rapporteerde het verbranden of de vermissing van proviand ("provisie"), eieren, kalfsvellen, huisraad, linnengoed en kleding tot een totaal van 100 gulden (210 franken).

(5) Van slager/schoenmaker Dirk Homan verbrandden zijn gereedschappen, meubels, vlees, een vet varken, turf en hout, etc., tot een totaalbedrag van 489 gulden en 4 stuivers, overeenkomend met 1027 franken (op 17 en 21 maart 1812 nog slechts geschat op 630 franken).

(5a) Schoenmakersknecht Abraham Penning raakte door verbranding voor 6 gulden (12 franken en 60 centimes) aan kleren kwijt. In de lijst van 10 juni 1812 werd dat bedrag afgerond op 13 franken.

(6a) Arbeider Evert Scherpenzeel meldde dat zijn meubelen, kleren en gereedschappen verbrand waren, met een gezamenlijke waarde van 34 gulden of 71 franken (aanvankelijk veel hoger geschat, op 168 franken).

(7a) Schilder en glazemaker Jacob Thomassen raakte door het afbranden van zijn pand vooral verfwaren, gereedschappen, meubels, kleding en levensmiddelen kwijt, tot een begrote waarde van 150 gulden of 315 franken (in eerste instantie was zijn schade geraamd op 210 franken).

(8) Hermanus Sas de Bruyn raakte door de brand voor 1000 gulden (2100 franken) aan granen en losse planken kwijt, welke schatting nooit omstreden werd. Over verloren gegane kaasvoorraden werd niet gesproken; mogelijk was ten tijde van de brand alle kaas reeds afgevoerd richting stad.

(9a) Horlogemaker Anthoni Meijer meldde het verbranden in zijn huis van horlogemakersgereedschappen, meubels, kleding, enz. tot een totaalbedrag van 100 gulden (210 franken). Ook die schatting bleef in de loop der maanden ongewijzigd.

(10) Bakker Jan Korver kwam in de roerende-goederenlijsten van 17 en 21 maart 1812 nog niet voor. Later bleek dat hij na de brand kleren, linnengoed, wollen goederen, emmers en leer, enz. vermiste; te zamen 50 gulden (105 franken) waard.

(11a) Tuinman Johan Jongeling deed aangifte van de vermissing van meubelen, linnengoed en enig zilver, alles bij elkaar steeds geschat op 30 gulden (63 franken).

Verder werd schade aan roerend goed gemeld door:

(12) Jan van Schaardenburg, bierbrouwer en Adjunct Maire van Kockengen, wegens het verbranden van meubelen tot een waarde van 80 gulden (168 franken), welke hij in bewaring had gegeven aan Abraham van Zijderveld (aanvankelijk waren deze lager geschat, op 126 franken).

Na 30 juni 1812 werd de schatting van aan roerende goederen geleden schade niet meer bijgesteld. De hogere overheid accepteerde wat toen door de plaatselijke overheid werd aangemeld.

Gedeeltelijke overheidsbijdrage in de geleden schade

Het totaal van de schade aan onroerend goed werd uiteindelijk bepaald op 14 857 franken, dat van de schade aan roerende goederen op 16 806 franken en het totaal van beide daardoor op 31 663 franken, dat is ruim 15 000 gulden.⁸

Op basis van de schade-aangifte van 30 juni 1812 besloot de regering van keizer Napoleon tot een gedeeltelijke vergoeding van de door de dorpelingen geleden schade. Die overheidsbijdrage bedroeg 4000 franken. Dat bedrag werd naar evenredigheid over de gedupeerden verdeeld, zodat ieder van hen 12,63 % kreeg van de getaxeerde schade, zowel over het onroerend als over het roerend goed.

Overige schade

De Maire liet niet na aan zijn schade-opgave van 21 maart 1812 toe te voegen: "Men kan hier nog bijstellen voor de nog te doene betalingen voor brood, drank en verdere onvermejdelijke onkosten zoo van het volk van de tot onze hulp gekomene Brandspuyten als andersints en waar van het juyste bedrag nog niet kan bepaald worde bij calculatie eene Zomma van fr. 630".

In latere schade-opgaven kwam deze onkostenpost niet meer aan de orde. Blijkbaar was de Maire er op gewezen dat dergelijke uitgaven tot het dorpsrisico behoorden. Er werd bij de gedeeltelijke schadevergoeding ook geen bijdrage in deze kosten verleend.

Het materieel van de Kockengense brandweer in 1812

Het archief van Kockengen geeft ons ook enig inzicht met welke materiële uitrusting de plaatselijke brandweer een brand moest bestrijden. Kort na de dorpsbrand hield de Onder-Prefect van het Arrondissement Utrecht, J.M. van Tuyll, een rondvraag naar de toestand van de brandblusmiddelen in de diverse gemeenten. De Maire van Kockengen antwoordde daarop op 30 april 1812.⁹ Hij liet weten dat Kockengen beschikte over één brandspuit, ter waarde van 115 franken en 50 centimes (overeenkomend met 55 gulden), en verder over drie brandladders, drie brandhaken en drie lantaarns, met een gezamenlijke waarde van 12 franken en 60 centimes (overeenkomend met 6 gulden).

Gelet op de waarde van de "spuijt" en de stand van de brandbestrijdingstechniek in 1812 neem ik aan dat de toenmalige spuit van Kockengen een eenvoudige, op een trekkar geplaatste handbrandspuit was.

Bedankbrief voor de brandweerhulp uit andere gemeenten

Zoals in de aanvang van dit artikel bleek kreeg de brandweer van Kockengen assistentie van de brandweren van Breukelen-Nijenrode, Kamerik en Harmelen. Tien dagen na de grote brand, op 26 maart 1812,

zette de Adjunct-Maire van Kockengen, J. van Schaardenburg, zich aan de schrijftafel om de te hulp geschotenen te bedanken. Van zijn brief aan de Maire van Harmelen is het klad bewaard gebleven.¹⁰

"De Maire van Cockengen Aan den Heere Maire van Harmelen .
Mijnheer,

De Blijken Uwer bereidvaardigheid en de spoedig aangebragte Hulp der Spuijt in het ongeval onzer Gemeente in den avond en nagt van den 16 dezès overgekomen, ons betoond met ondankbaarheid te beantwoorden zoude een onreedelijk bestaan zijn. Ontfangt dan door deesen Mijnheer beneevens de Brandmeesteren en verder Onderhorig volk bij voorraad onze welmeenende dankbetuyjing voor de getrouwe en voorbeeldige adsistentie alhier betoond. Wij zouden indien den Hemel zulk noodlot over U.L. [= uwlieden] plaats mogt besloten hebben onze ijverige pogingen meede tot Uw behoud gaarne in 't werk stellen.

God bewaare Uwe en onze Gemeenten verder voor alle onheilen en doe ons steeds zijne zegeningen ondervinden.

Ik heb de Eer Mijnheer Uw van mijne hoogachting te verzeekeren, waarmede ik ben, Mijnheer,

Uw D.W. Dienaar J. Schaardenburg, Adjunct Maire".

De Maires van Breukelen-Nijenrode en Kamerik zullen ongetwijfeld een soortgelijke brief hebben gekregen.

Het viel mij op dat geen melding werd gemaakt van brandweerhulp uit het nabijgelegen Portengen. Zou Portengen toen nog geen brandspuit hebben gehad?

Wat we uit de gegevens nog meer kunnen afleiden

Uit het rapport van P. van Rossen blijkt dat er in 1812 in relatie tot onroerend goed drie belastingen werden geheven. De eerste was de "verponding", in het Frans de "contribution foncière", een door de eigenaar te betalen grondbelasting. De tweede was de "contribution portes et fenestres", een verteringsbelasting op het wonen, gebaseerd op het aantal deuren en vensters; ook deze moest betaald worden door de eigenaar, maar hij mocht die op een eventuele huurder verhalen. De derde was een heffing op materiële welstandskenmerken, de "contribution personelle et mobilière", oftewel een personele en inboedelbelasting, welke direct door de gebruiker van een pand moest worden betaald. Alle drie golden in de Bataafse Republiek; na de inlijving bij Frankrijk werd blijkbaar nog even op de oude voet doorgegaan, hoewel in principe toen het Franse belastingstelsel hier moest worden toegepast.

Van Rossen vorderde de beide eerstgenoemde belastingen blijkbaar als één heffing in. Deze onroerend-goedbelasting eigenaar (om het in enigszins vergelijkbare termen van nu te zeggen) hing dus af van de grootte van de kavel grond waarop het pand stond en het aantal deuren en ramen dat in het pand aanwezig was. Ze varieerde tussen de 0,7 en 5,9 % van de getaxeerde waarde van het onroerend goed, waarbij de belasting verhoudingsgewijs het zwaarst drukte op de goedkope huizen. De onroerend-goedbelasting feitelijk gebruik van die tijd (de personele en inboedelbelasting), waarbij werd gelet op de vloeroppervlakte en inrichting van het huis, vertoonde eveneens aanzienlijke variaties, maar lag gemiddeld op rond de helft van de door de eigenaren te betalen belasting. De Bataafse Republiek streefde niet naar proportionele belastingen omdat men van mening was dat zoveel mogelijk inwoners voor het dragen van de kosten van de overheid moesten meebetalen.

Van Rossen stelde voor om, voor wat betreft de totaal vernielde panden, de belastingaanslag voor een heel jaar te laten vervallen. Hij schatte dus in dat het wel zo lang zou duren voordat deze brandschade was hersteld. Daarentegen kreeg Jan Korver slechts voor een maand kwijtschelding van de eigenarenbelasting, en Jan Spaan en Cornelis van Rooyen voor niet meer dan een halve maand.

Het deel van Kockengen dat afbrandde onderscheidde zich vermoedelijk wat karakter betreft niet aanmerkelijk van de rest van het dorp. De gegevens met betrekking tot de grote brand geven ons dus ook enig verder inzicht in de dorpsituatie van zo'n 180 jaar geleden. Bij de interpretatie van de schadebedragen voor roerende goederen moeten we evenwel voorzichtig zijn omdat niet bekend is wat er bij de brand nog tijdig in veiligheid kon worden gebracht.

De zelfstandige ambachtslieden Huibert de Boer en Dirk Homan (eigenaren) en Abraham van Zijderveld en Jacob Thomassen (huurders) zaten in huizen die 2 - 4 keer zo duur waren als die waarin de arbeiders Evert van Scherpenzeel en Gerardus Blomvliet woonden. Het huis waarin koopman Willem van Dijk woonde nam een uitzonderingspositie in. Kijken we naar de waarde van wat aan huisraad, kleding en proviand verloren ging, dan zien we overeenkomstige tegenstellingen. De Boer, Homan en Van Zijderveld hadden allen vermoedelijk een rond de tien keer zo hoge schade aan hun inboedel als de arbeiders Blomvliet en Scherpenzeel. Willem van Dijk en Jacob Thomassen zaten er tussenin. Alles duidt er dus op dat er in het dorp aanzienlijke welstandsverschillen bestonden.

Van alle opstallen genoemd in het rapport van P. van Rossen stond die van Jan Korver het hoogst genoteerd in de aanslag van de gecombineerde grondbelasting en deuren- en venstersbelasting. Laatstgenoemde moest ruim een derde meer betalen dan Dirk Homan, wat er op duidt dat Van Rossen de bakkerswoning met bakkerij van Jan Korver vermoedelijk rond de 2800 franken waard achtte. Langs dezelfde weg redenerend was het pand van boer Jan Spaan ongeveer 2280 franken waard en dat van Cornelis van Rooyen net onder de 2100 franken.

De bij anderen inwonende mannen (Cornelis den Bruynen, Jan Vermeij, Wessel Bolwerk, Hannes Jansen, Abraham Penning) spraken, met uitzondering van het in twee gevallen genoemde spek, niet over het verloren gaan van levensmiddelen. Vijf van de zeven hoofdbewoners (als we moeder De Boer daar ook even onder rekenen) maakten daar wel melding van. Dat maakt het waarschijnlijk dat deze inwonenden kostgangers waren. In het geval van Gerardus Blomvliet ging het daarbij vermoedelijk vooral om de neveninkomsten, maar bij de relatief rijke ambachtslieden Huibert de Boer en Dirk Homan lijken hun knechten te hebben mogen inwonen als onderdeel van hun arbeidsvoorwaarden. Welstandsverschillen leidden blijkbaar niet tot scherpe sociale scheidingen.

We zagen eerder dat er in 1845 maar liefst 37 gezinnen meer in de gemeente Kockengen woonden dan er huizen waren, een overschrijding met meer dan een derde. Die situatie zal in 1812 niet wezenlijk anders zijn geweest. Het is onwaarschijnlijk dat bij een telling van de bevolking een

kostganger als extra gezin werd aangemerkt. Het aantal woningen dat alleen door een echtpaar met hun eventuele kinderen werd bewoond was dus vermoedelijk minder dan de helft.

Grote brand in Tienhoven

Een klein half jaar na de dorpsbrand in Kockengen deed zich een vergelijkbare catastrofe voor in Tienhoven. Daar gingen op 9 september 1812 in een uur tijd negen huizen, de kerk, de pastorie, de school en de schoolmeesterswoning met nagenoeg hun hele inboedel in vlammen op. De gevolgen van deze ramp deden zich ook voelen in Breukeleveen, want de protestanten aldaar gingen in Tienhoven naar de kerk en de Breukeleveense jeugd ging in Tienhoven naar de dorpschool.

Op 12 september 1812 schreef de Onder-Prefect naar aanleiding van de Tienhovense dorpsbrand een verontruste brief aan de Maires van diverse plattelandsgemeenten, waaronder die van Kockengen.⁹

"Mijnheer de Maire

Ten einde in UE [= UwEdele] Gemeente zoo veel mogelijk bevrijd te blijven van zodanige ongelukken als dewelke in de loop dezer week die van Tienhoven hebben getroffen ten gevolge van onvoorzichtigheid in het examineren vooral in dit Saisoen der Hooibergen en van andere tasse van Hooi heb ik nodig geoordeeld UE te moeten aanschrijven om onverwijld de zich in UE [= UwEdele Gemeente] bevindende hooibergen aan eene nauwkeurige schouwing te onderwerpen en mij van UE bevinding te rapporteren. Voorts UE inviterende alles te doen vermeden wat aanleiding tot brand zoude geven blijve ik met achting

Onder Prefect voorn^d J.M. van Tuyll".

Afb. 4. Heicop 9, Kockengen: eens het huis van Hermanus Sas de Bruyn.

Vagebond uit Kockengen

Tot slot nog een wat droef verhaal, dat mogelijk zijn aanleiding vond in de brand van 1812.

Op 15 oktober 1812 schreef de rechter van instructie bij de rechtbank te Leiden aan de Maire van Kockengen dat de gendarmerie ene Hendrik Homan had gearresteerd omdat hij voor een vagebond werd aangezien. Hendrik zelf beweerde echter in een hem afgenomen verhoor dat hij net als zijn Kockengense vader schoenmaker was en alleen maar rondtrok omdat hij op zoek was naar werk. De rechter wantrouwde zijn verhaal en verzocht de Maire om nadere inlichtingen.¹¹

Helaas bevat het "Missiven Boek der Gemeente van Kockengen" uit die tijd¹² geen afschrift van het antwoord dat de Maire heeft gestuurd.

Noten

- 1 Archief Gemeente Kockengen, inv. nr. 43. Opgaven van de schade, door verschillende ingezetenen geleden ten gevolge van de brand van 16 maart 1812 en van de wijze waarop die schade gedeeltelijk is vergoed, 1812 (Gemeentehuis te Breukelen).
- 2 Ik vermoed dat dit huis stond op de plek waar nu het 19de-eeuwse huis Wagendijk 36 staat. Ook dat huis was lange tijd in handen van de familie De Bruyn.
- 3 Mogelijk stond dit pakhuis ongeveer op de plek waar thans het Ned.-Herv. verenigingsgebouw "Regenboog" ligt (Wagendijk 35). Tevoren bevond zich daar een grote schuur. Op de betrekkelijk grote akker bij de "Regenboog" ligt temidden van volkstuinen nog een graf van een nakomeling van deze Hermanus Sas de Bruyn. Op het grafdeksel staat te lezen: "Rustplaats van Hermanus Sas de Bruyn. Geb: te Kockengen, 4 Julij 1801. Overl. 5 Junij 1880. en Cornelia de Bruyn. Geb: te Bodegraven. 11 November 1809. Overl. 5 April 1892. te Kockengen." Deze akker werd later door de familie De Bruyn vermaakt aan de Ned.-Herv. kerk.
- 4 Ook elders in Kockengen bezat De Bruyn nog onroerend goed. Hij woonde in het huis thans genummerd Heicop 9, dat later geruime tijd dienst deed als gemeentehuis van Kockengen. Thans is het als dubbel woonhuis ingericht. Door de toegevoegde dakkapellen en de ongelijke raamluiken heeft het zijn authentieke karakter ten dele verloren.
- 5 Anoniem, 1772. Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, twaalfde deel, Vervolgende de Beschryving van de provincie van Utrecht. Uitg. Wed. Isaak Tirion, boekverkoopster te Amsterdam, blz. 191.
- 6 A.J. van der Aa, 1845. Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, deel 6. Jacobus Noorduyn, Gorinchem, blz. 506.
- 7 A.J. van der Aa, 1847. Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, deel 10. Jacobus Noorduyn, Gorinchem, blz. 620.
- 8 In het boek van J.C. Jongeneel, 1980. Grepen uit de Geschiedenis van de Gemeente Kockengen. Samsom, Alphen aan den Rijn, 3de druk, blz. 47 staat als totaalbedrag van de schade 37 500 gulden genoemd. Dat kan, gelet op de bewaard gebleven archiefstukken, onmogelijk juist zijn. Doordat een bronvermelding ontbreekt is niet na te gaan waaraan die schrijver dat gegeven ontleende. Misschien speelde hem bij het schrijven het bedrag van 37 380 franken door het hoofd, door de Maire genoemd in diens brief van 17 maart 1812.
- 9 Archief Gemeente Kockengen, inv. nr. 35-1. Ingekomen stukken 1811 - 1812 (Gemeentehuis te Breukelen).
- 10 Archief Gemeente Kockengen, inv. nr. 35-1 (opmerkelijk dit document aan te treffen in een map gemerkt "Ingekomen stukken"!).
- 11 Brief van "Le Juge d'Instruction au Tribunal de première Instance de l'Arrondissement de Leyde aan den Heere Maire van Cockengen". In: Archief Gemeente Kockengen, inv. nr. 35-1.
- 12 Archief Gemeente Kockengen, inv. nr. 36. "Missiven Boek der Gemeente van Kockengen", 1812 - 1813 (Gemeentehuis te Breukelen).